

УДК [94(477):329] «1917/1920»

© Олена Любовець
(Київ)УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНО-
РЕСПУБЛІКАНСЬКА ПАРТІЯ
(1918 – 1920 рр.)

У статті розглянуто історію створення та діяльність Української народно-республіканської партії, яка утворилася наприкінці 1918 р. Автор проаналізував основні положення партійної програми, методи роботи, урядову та опозиційну діяльність партії, її ставлення до політики Директорії УНР.

Ключові слова: Українська революція 1917-1920 рр., Українська народно-республіканська партія, Директорія УНР.

А. Любовець

Украинская народно-республиканская
партия (1918 – 1920 гг.)

В статье рассмотрено историю создания и деятельности Украинской народно-республиканской партии, которая возникла в конце 1918 г. Автор проанализировал основные положения партийной программы, методы работы, правительственную и оппозиционную деятельность партии, ее отношение к политике Директории УНР.

Ключевые слова: Украинская революция 1917-1920 гг., Украинская народно-республиканская партия, Директория УНР.

O. Lyubovets

Ukrainian People's Republican Party (1918 – 1920)

In the article the establishment and functioning of the Ukrainian People's Republican Party during Ukrainian Revolution in 1917-1920 were considered. The author analyzed the main points of the Party's program, the working methods, governmental and opposition activities of the Party.

Keywords: Ukrainian Revolution, Ukrainian Narodno People's Republican Party, Dyrektoriya UNR.

Українська революція 1917 – 1920 рр. стала періодом бурхливого партійного будівництва, коли вперше склалися умови щодо вільного функціонування політичних партій.

За останні роки вітчизняними істориками здійснена велика робота щодо вивчення діяльності українських партій. Однак предметом дослідження більшості з них є, насамперед, партії, що виступили провідними політичними силами Української революції і мали безпосередній вплив на формування напрямів державної політики УНР доби Центральної Ради та Директорії. На жаль, парті-

ям, які не відігравали першорядної ролі в революції, але пропонували альтернативні шляхи її розвитку та виступали репрезентантами інтересів певних прошарків українського суспільства, дослідники й досі приділяють недостатньо уваги. Водночас аналіз політичних доктрин і діяльності цих партій дозволить по-новому оцінити об'єктивні реалії революційної доби, побачити невикористані можливості, винести уроки на майбутнє. В контексті цього певний інтерес має історія діяльності Української народно-республіканської партії (УНРП).

УНРП виникла наприкінці 1918 р. Ідея організації нової партії належала київській інтелігенції, яка не поділяла соціалістичних поглядів. Ініціативна група розробила проект програми, який поширювався на провінції (загалом у Київщині). Наприкінці грудня 1918 р. члени ініціативної групи та кілька представників із провінції провели перше засідання і вирішили назвою партії взяти «Українська народно-республіканська партія»¹.

Організаційне оформлення УНРП проходило в січні–лютому 1919 р. Було обрано ЦК партії, до складу якого ввійшли відомі на той час діячі. Зокрема, П.Пилипчук (міністр шляхів в уряді В.Чехівського), Є.Архипенко (товариш міністра земельних справ в уряді В.Чехівського), В.Корольов (аташе при гетьманському посольстві), О.Ковалевський (відомий критик і публіцист), К.Вротновський-Сивошاپка (начальник Головного Військово-Ветеринарного Управління, один із колишніх лідерів УТП), Флоринський (директор Департаменту Державної Скарбниці), Петрушівський (директор товариства «Час»), О.Стешенко, Галушка (інженер), Калюжний (селянин)².

ЦК розгорнув активну діяльність щодо закладання партійних осередків на місцях. У губернські міста були направлені уповноважені від ЦК, у завдання яких входило провести організацію губернських комітетів партії³. На жаль, не вдалося виявити документів місцевих партійних осередків, тому важко сказати, які провінційні організації мала УНРП. З огляду на постійну воєнну ситуацію навряд чи УНРП мала розгалужену мережу партійних осередків. Точно відомо, що була Київська організація. Згодом, під час переїздів Директорії УНР керівництво партії переїжджало разом із нею. Тому, скоріш за все, у Вінниці, Рівному, Кам'янці-Подільському працювали нечисельні партійні групи. Загальна чисельність УНРП не перевищувала кілька десятків осіб.

Щодо соціальної бази УНРП, то відповідь на це питання дав у своєму інтерв'ю один із членів ЦК К.Вротновський-Сивошاپка, зазначивши, що «партія гуртує навколо себе і спірається головним чином на інтелігентний пролетаріат (залізничники, поштовики, середній клас, урядовці і др.) та на дрібнобуржуазне селянство, яке цілком обстоює

земельну реформу в розумінні знищення великих латифундій, але ж в той же час не погоджується з тими експериментами соціалізації, які проводились»⁴. Водночас це твердження скоріш варто сприймати як бажання, в дійсності партія спиралася на інтелігенцію, і саме її представники й склали основу партійних груп.

У січні 1919 р. вийшла з друку програма партії. У передньому слові від імені ЦК пояснювалася причина організації партії. Лідери новоствореної УНРП вважали, що всі існуючі на той момент партії належали або до лівого, або до правого політичного спектра, а центристської партії бракувало⁵. Такий погляд не зовсім відповідав дійсності, бо реально місце центру в політичному спектрі займала досить потужна УПСФ. Однак із невідомих причин народні республіканці не розглядали її як центристську партію. На їхню думку, саме УНРП й мала зайняти місце «центру» у політичному спектрі УНР. Священними основами партії проголошувалися дві ідеї – ідея нації та ідея демократії⁶.

Програма УНРП розпочиналася з розділу про державний лад. Україна мала бути незалежною народною республікою. Законодавча влада повинна була належати однопалатному парламенту, обраному на основі загального, рівного, прямого і таємного голосування без різниці статі, віри та національності. Парламент обирався на три роки. Виконавча влада мала належати президенту, який обирався на чотири роки Національним Конгресом, скликаним спеціально для цієї мети на вищезазначених демократичних засадах. Президент керував державою за допомогою ради міністрів, яка була відповідальна перед парламентом.

Повноваження всіх гілок влади мали бути визначені Основним законом держави (конституцією). Ухвалення конституції мало відбутися на Національному Зібранні, скликаному спеціально для цієї мети на демократичних засадах. Водночас програма УНРП окреслювала основні повноваження президента та парламенту, які мала зафіксувати конституція. Зокрема, президент повинен був користуватися правом вето; закон, відхилений президентом, міг розглядатися тільки у наступну сесію парламенту; президент призначав раду міністрів на основі парламентської більшості; раді міністрів і членам парламенту мало належати право законодавчої ініціативи; президент був верховним головнокомандувачем збройних сил України; члени парламенту повинні були мати імунітет. Усі податки та державні позички, а також напрями зовнішньої політики мав обов'язково затверджувати парламент. Державною мовою проголошувалася українська мова⁷. Таким чином, з програми видно, що, говорячи сучасною мовою, УНРП виступала за парламентсько-президентську респуб-

ліку. На той час програми правлячих партій УНР (УСДРП, УПСР, УПСФ) не передбачали посади президента. За посаду президента висловлювалися УПСС та УДХП.

Програма декларувала всі громадянські права і свободи та відстоювала права широкого місцевого самоврядування. Органи місцевого самоврядування повинні були обиратися на основі загального, рівного і таємного голосування, без обмежень за статевою, релігійною та національною ознаками. Вони мали користуватися повним правом щодо вирішення питань місцевого характеру. Розподіл повноважень між центральними та місцевими органами влади мав чітко регламентуватися спеціальним законом. Будь-які непорозуміння між ними повинен був вирішувати суд⁸.

Окремий розділ програми був присвячений проблемі організації суду. Показовим є те, що судова влада проголошувалася відокремленою від адміністративної влади. Декларувалося право рівності всіх перед судом, незмінність та незалежність судів. Як вимога висувалася потреба перегляду цивільного та кримінального законодавства. Нове законодавство повинно було відповідати демократичним стандартам. Зокрема, ніхто не міг бути покараним без суду; судді не мали права отримувати ніякі відзнаки за свою працю; відповідальність урядових осіб перед судом на загальних підставах; виборність мирового суду; організація адвокатури; введення умовного покарання; скасування смертної кари.

Окремо програма розглядала проблеми армії, виступаючи за необхідність існування регулярного війська. Чисельність армії та термін служби встановлювали парламентом. Це відрізняло УНРП від інших українських партій, які вважали, що армія має бути замінена на народну міліцію. Така позиція партії відповідала тогочасним військовим реаліям, бо УНР фактично перебувала у колі фронтів⁹.

УНРП у програмі визначила й своє ставлення до церкви, вважаючи, що провідною церквою в Україні має бути православна автокефальна церква. Відстоюючи демократичні права, партія задекларувала й необмежену свободу віри.

Значна увага у програмі приділялася питанню організації освіти. УНРП виступала за українізацію всіх рівнів освіти, заведення обов'язкової безкоштовної освіти, автономію вищої школи, свободу приватної ініціативи у справі організації шкіл усіх типів з обов'язковим викладанням українознавства, а також за організацію народних університетів для дорослого населення та поширення професійної освіти. Окремо виділялася проблема охорони праці інтелігенції. На переконання партійних лідерів, необхідно було розробити спеціальне законодавство про охорону праці інтеліген-

ції, службовців і представників вільних професій, а також гарантувати їм соціальне страхування на випадок втрати працездатності. Держава зобов'язувалася надавати допомогу всім, хто бажав отримати вищу загальну й професійну освіту¹⁰.

Партійна програма містила й рекомендації щодо регулювання фінансової системи держави, введення оподаткування. Окремим пунктом виділялася вимога запровадження власної української валюти.

Майже третину обсягу програми займало земельне питання. У загальних рисах аграрна програма УНРП збігалася з програмами інших українських політичних партій. Так, партія виступала за створення державного земельного фонду, до якого мав входити весь існуючий запас державних, церковних, монастирських земель, земель, які належали дворянському та селянському банкам, а також земель, вилучених у приватних власників. За програмою, все малоземельне та безземельне селянство потрібно було наділити землею за трудовою нормою (розмір конкретно не вказувався). Розподілу не підлягали землі, призначені для науково-дослідної та інших «громадсько-корисних цілей». Порядок наділення землею та право вирішувати, які землі підпадали під роздачу, а які ні, належало місцевим органам за згодою центральної влади.

Від правлячих соціалістичних партій УНРП відрізняло те, що вона виступала за викуп державою вилучених приватних земель за оцінкою їхньої прибутковості. Викупна сума мала виплачуватися власникам так званими викупними свідоцтвами, тобто цінними паперами. Погашення цієї суми та частини відсотків повинна була взяти на себе держава, а інша частина відсотків компенсувалася за рахунок особливого податку із земель, наділених трудовому селянству. Програма у загальних рисах розписувала механізм наділення селянства землею, окреслюючи ті категорії, які мали право на отримання землі від держави. На переконання укладачів, земля повинна була наділятися на підставі довічного користування і передаватися у спадщину працюючим на ній членам родини. Ліси та надра землі проголошувалися власністю держави¹¹.

Позицію партії з аграрного питання уточнив у своєму інтерв'ю К.Вротновський-Сивошакпа. Він наголосив, що УНРП обстоює потребу проведення земельної реформи на підставі наукових, історичних та економічних даних, з одного боку, а з другого – задоволення справедливих вимог землевласників, тобто викуп землі за певною оцінкою і роздача трудовому селянству в обмеженій кількості. Він підкреслив, що зважаючи на слабкий розвиток технічних сил країни, розв'язання аграрної реформи у пропонованому партією варіанті надало б можливість використати приватний капітал як для держави, так і для народу¹².

Загалом аналіз партійної програми УНРП свідчить, що її лідери намагалися сформувати партію, спираючись на європейські демократичні засади. Програма була складена стисло, чітко й пропонувала власні підходи щодо розв'язання всіх нагальних тогочасних проблем. Водночас, як і програми більшості політичних партій, вона носила дещо декларативний характер.

Спочатку УНРП підтримала Директорію УНР. На початку січня 1919 р. на своєму засіданні ЦК УНРП зазначив, що одним із завдань партії є всебічна підтримка Директорії¹³. Один із членів ЦК П.Пилипчук став міністром шляхів в уряді В.Чехівського, інший член ЦК Є.Архипенко зайняв посаду товариша міністра земельних справ. Водночас, партія вирішила не брати участі у виборах до Трудового Конгресу¹⁴. Це пояснювалося тим, що УНРП негативно поставилася до виборчого закону, який передбачав обмеження участі у виборах до Трудового Конгресу так звані «буржуазні елементи», а також тому, що не сприймала «трудова принцип» організації влади, відстоюючи позиції парламентської демократії. З другого боку, керівництво УНРП, мабуть, розуміло, що шансів набрати певну кількість голосів у партії практично немає, бо вона щойно утворилася й була невідома широкому загалу селянства та робітництва, на яких і був розрахований виборчий закон.

Резолюції ЦК УНРП періоду січня 1919 р. свідчать, що лідерів партії надзвичайно турбувало зовнішнє становище УНР і особливо відновлення війни з Росією. Як і інші центристські партії, УНРП вважала, що в умовах розгортання війни на два фронти УНР мусить укласти союз із Антантою проти більшовиків. На початку січня 1919 р. ЦК ухвалив, що необхідно через посередництво своїх членів ужити негайних заходів щодо організації широкої інформації європейської громадської думки про цілі національно-державних змагань українців. При обговоренні члени ЦК особливо підкресливали необхідність зав'язати якнайтісніші відносини з Англією, бо, на їх погляд, ставлення до українського питання саме цієї країни мало найбільший вплив на інших союзників Антанти, а також із Чехією, яка відігравала провідну роль у перебудові Австро-Угорщини¹⁵. А резолюція ЦК від 20 січня 1919 р. «По біжучому моменту» вимагала від уряду негайно вжити рішучих заходів у напрямі визнання України з боку Антанти воюючою з більшовиками стороною «з усіма наслідками, які з цього випливають»¹⁶.

Основним завданням Директорії УНР лідери народних республіканців вважали організацію боротьби проти більшовицьких військ. У резолюції ЦК наголошувалося: «Щоб війна з большевиками, яка є війною національною, проводилася рішуче й непохитно до повного забезпечення недоторкано-

сти території УНР»¹⁷. Для цього необхідно було вжити низку заходів, щоб об'єднати найширші кола для організації фронту й тилу. Зокрема, реорганізувати раду народних міністрів у кабінет національної оборони, побудований на персональному, а не партійному принципі; утворити міцну та тверду владу на місцях; забезпечити порядок і дисципліну в армії; боротися проти анархо-більшовицької агітації тощо.

У внутрішній політиці УНРП на той момент найбільш турбувало становище в економіці країни. У своїх документах ЦК партії звертав увагу на становище добувної, паливної, металургійної галузей та транспорту як основи української промисловості. Загалом партія не поділяла «соціалістичних експериментів» у промисловості, виступаючи за необхідність забезпечення підприємствам нормальних умов фінансово-комерційної діяльності, сприяння підприємницькій ініціативі. На переконання партійних лідерів, це дало б можливість широко залучати підприємницькі кола до відновлення роботи заводів і фабрик у повному обсязі. При проведенні земельної реформи, УНРП звертала увагу на те, щоб методи її реалізації ні в якому разі не зашкодили становищу цукрової, тютюнової та броварної промисловості¹⁸.

Нездатність Директорії організувати злагожену роботу владних установ і безлад, який поширювався країною, зумовили поступовий перехід УНРП в опозицію щодо неї. Насамперед, партію не влаштувала соціалістична орієнтація провідних урядових партій – УСДРП і УПСР, а також взятий Трудовим Конгресом курс на організацію влади на основі «трудового принципу». Тому разом із іншими центристськими партіями, зокрема УПСФ і УПСС, народні республіканці після закінчення роботи Трудового Конгресу розгорнули агітацію за усунення правлячого кабінету В.Чехівського і формування більш поміркованого уряду.

9 лютого 1919 р. уже у Вінниці, куди під тиском більшовицьких військ змушені були евакуюватися державні установи УНР, УНРП разом із УПСФ видали спільний «Меморандум по сучасному моменту». У документі окреслювалися основні підходи партій щодо розв'язання нагальних політичних і соціально-економічних проблем в Україні. Цікаво, що однією з головних причин невизнання УНР країнами Антанти називалася внутрішня політика українського уряду – «крайности в сфері соціальної політики» та недемократичний підхід до організації державної влади, що позбавило можливості взяти участь у державному будівництві «всім живим творчим силам». Далі проводилася думка, що рішуча зміна політичного курсу могла би знову повернути Україні «давні міжнародні симпатії». А оскільки, на переконання цих партій, у

тодішніх умовах реалізувати всі законні прагнення українського народу можливо було лише за допомогою країн Антанти, то така зміна мала відбутися в найближчому часі. Необхідними в цьому напрямі заходами вважалися – забезпечення демократичного волевиявлення всього народу через найшвидше скликання парламенту на підставі загального, рівного, прямого, таємного і пропорційного виборчого права; проведення аграрної реформи за принципом примусової ліквідації великої земельної власності та збереження дрібної земельної власності з обмеженими правами щодо купівлі-продажу землі; державного регулювання промисловості без перешкод для приватної ініціативи і забезпечення прав робітників.

У меморандумі висловлювалася впевненість, що держави Антанти, які висунули гасла демократизації політичного ладу європейських держав, забезпечення національних прав поневолених народів, «поширять свої визвольні тенденції також на український народ» і активно підтримають його національно-державні змагання як на його етнічній території, так і на світовому конгресі. Вважалося, що світовий конгрес повинен остаточно закріпити міжнародне становище самостійної соборної УНР у складі всіх земель, які були заселені українцями¹⁹. Незважаючи на те, що цей меморандум не підписали соціалісти-самостійники, вони офіційно повідомили керівні органи УПСФ і УНРП про те, що погоджуються із всіма положеннями документа²⁰.

Під тиском поміркованих партій та зовнішніх обставин Директорія змушена була піти на демісію кабінету В.Чехівського. 13 лютого 1919 р. своїм наказом вона затвердила новий склад Ради народних міністрів на чолі з С.Остапенком. Основу нового уряду становили представники УПСФ та УПСС, хоча за персональним принципом туди входили й еседеки та есери центральної течії. Два портфелі отримали народні республіканці – міністром земельних справ став Є.Архипенко, міністром шляхів – П.Пилипчук. Українські соціалістичні партії – УСДРП і УПСР – відмовились на офіційному рівні від участі в уряді. Тому новопризначений кабінет вони розглядали як буржуазний. Однак правлячі партії, так звані «буржуазні», його таким не вважали. Про це було заявлено у листі до редакції «Робітничої газети», який підписали Головний комітет УПСФ і ЦК УНРП. У листі зазначалося, що їхню позицію підтримують і соціалісти-самостійники. Зазначені партії підкреслювали, що новостворений уряд не є «ні урядом соціалістів-федералістів, ні «урядом буржуазної демократії»²¹.

Кабінет С.Остапенка намагався втілити в життя програми тих партій, які його складали. Зокрема, він практично відмовився від «трудового принципу». Але складність зовнішніх і внутрішніх об-

ставин не дала змогу налагодити чітку урядову роботу. Зрив переговорів з Антантою та загострення соціального напруження всередині країни призвели до його демісії.

9 квітня 1919 р. було затверджено склад нового кабінету міністрів на чолі з Б.Мартосом, основою якого стали УСДРП і УПСР. 12 квітня уряд оприлюднив свою Декларацію. У документі наголошувалося на соціалістичному характері уряду й підкреслювалося, що у внутрішній політиці він буде прагнути до запровадження «трудового принципу»²².

Формування соціалістичного уряду викликало незадоволення правих сил, які зробили спробу через військовий переворот змінити політичний курс УНР. Заколот розпочався 29 квітня 1919 р., на чолі став командувач Південно-Західного фронту В.Оскілко. У літературі відзначається причетність до заколоту керівництва УНРП²³. Але спроба перевороту не вдалася.

До кабінету Б.Мартоса УНРП поставилася негативною і стала частиною опозиційного блоку так званих правих політичних сил, до якого також входили соціалісти-самостійники, соціалісти-федералісти, хлібороби-демократи та галицький політичний провід. Основні відмінності між правою опозицією та соціалістичним кабінетом полягали в різному розумінні соціально-політичних засад державотворення. Праві партії не визнавали «трудова принцип» формування влади, вважаючи його проявом більшовизму, і пропонували відмовитися від нього та перейти на парламентські принципи західного зразка. На їхню думку, це дозволило б утворити єдиний фронт демократичних сил України для розбудови державності. Названі партії були переконані в тому, що така трансформація урядової політики УНР сприяла б визнанню її з боку великих країн Заходу. Це зумовило підтримку цими партіями заходів членів комісії Трудового Конгресу щодо відновлення їхньої роботи.

УНРП стала членом опозиційного органу – Українського Національно-Державного Союзу, який утворився 15 липня 1919 р. До його складу ввійшли УПСФ, УПСС, УНП, ССП. УНДС виступав за скликання парламенту і вимагав від Директорії відмови від «трудова принцип». Партії-члени союзу розгорнули кампанію за усунення соціалістичного уряду від влади і скликання нового кабінету з залученням до його роботи «всіх здорових сил». Саме під тиском критики цього органу УСДРП поступово схилилася до ідеї парламентаризму.

Восени 1919 р. УНРП підтримувала всі заходи уряду І.Мазепи щодо скликання передпарламенту, її представники брали участь у Державній нараді 25 жовтня 1919 р. Коли війська Директорії змушені були залишити територію України у листопаді 1919 р., члени партії також емігрували. У

березні 1920 р. УНРП стала членом новоствореного у Відні УНДС, який проголошувався наступником попереднього. Але згодом діяльність партії фактично припинилася.

Підсумовуючи, варто зазначити, що УНРП займала центристські позиції і за своїми поглядами найближче стояла до УПСФ. Ця близькість позицій зумовила те, що обидві партії часто виступали зі спільними заявами. Однак, на противагу від УПСФ, народні республіканці не користувалися таким впливом. Це була нечисельна партія, переважно інтелігентська. Після поразки Української революції, в еміграції вона не проявила себе.

¹ Нова Рада (Київ). – 1919. – 11 січня.

² Вістник УНР (Вінниця). – 1919. – 15 лютого.

³ Нова Рада (Київ). – 1919. – 26 січня.

⁴ Вістник УНР (Вінниця). – 1919. – 15 лютого.

⁵ Програм Української Народньої Республіканської Партії. – К., 1919. – С. 3.

⁶ Там само.

⁷ Там само. – С. 7-8.

⁸ Там само. – С. 9.

⁹ Там само. – С. 10.

¹⁰ Там само. – С. 11-12.

¹¹ Там само. – С. 12-15.

¹² Вістник УНР (Вінниця). – 1919. – 15 лютого.

¹³ Нова Рада (Київ). – 1919. – 11 січня.

¹⁴ Там само. – 26 січня.

¹⁵ Там само. – 11 січня.

¹⁶ Там само. – 26 січня.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Робітничка газета (Вінниця). – 1919. – 21 лютого.

²⁰ Там само. – 1 березня.

²¹ Робітничка газета (Вінниця). – 1919. – 1 березня.

²² Робітничка газета (Рівно). – 1919. – 15 квітня.

²³ Енциклопедія українознавства. – Львів : Молоде життя, 2000. – Т. 9. – С. 3370.

УДК 378.096(438):94«193»

© Ілона Мищенко
(Хмельницький)

РЕПРЕСОВАНІ ПЕДАГОГИ ПОЛЬСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ

У статті розглянуто питання репресій щодо керівництва та професорів Польського педагогічного інституту в 30-х рр. ХХ ст. – С. В. Сохацького, Ф. Б. Якубовського, М. О. Драй-Хмари, К. Ф. Штепи.

Ключові слова: освіта, Польський педагогічний інститут, репресії, терор, Штепа, Якубовський, Сохацький, Драй-Хмара.